

Akdamar Kutsal Haç Kilisesi

Akdamar Kutsal Haç Kilisesi'nin restorasyonu hem titizlikle yaklaşılmış olması hem de farklı uzmanların katılımıyla çok aktörlü bir proje olmasıyla önemli. Yakup Hazan Mimarlık'ın hazırladığı restorasyon projesini yayınlıyoruz.



Restitüsyon

Projenin bu aşamasında; Akdamar Kilisesi'nin özgün planı ve gelişmesi, yapım sistemleri, kullanılan malzeme ve kilisenin özgün karakteri incelendi. Günümüze kadar kiliseye yapılan eklemeler, kilisede yapılan değişimler, kilisede yok olmuş mimari elemanlar ve değerleri araştırıldı. Kiliseye yapılan eklemeler ve değişimler tarihlendirilerek dönemleme çalışması yapıldı. Kilisenin saray bölümü ile ilgili çalışılması gereken yöntem tespit edildi.

Restitüsyon çalışmasının amacı kilisenin özgün karakterinin ortaya çıkarılmasıdır. Bunun için şimdiye kadar kiliseye yapılan eklemelerin ve değişimlerin ne kadar değerli oldukları ve ne kadar uyum içinde oldukları belirlendi.

Kilisede yok olmuş bölümler ve elemanlar restitüsyon çalışmasına temel teşkil eden kaynaklar kullanılarak bulundukları yere, malzemesine, biçimine ve ebatlarına göre tespit edildi.

Restitüsyon çalışması için temel kaynaklar; Akdamar Kilisesi'nin kendisinde var olan izlerden elde

edilen bilgiler, karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgiler, yazılı ve görsel kaynaklardan elde edilen bilgiler ile yapının mimarisinden kaynaklanan bilgilerdir.

Tasarım kriterleri

Akdamar Projesi restorasyon çalışmaları başlamadan önce proje ekibi şu ilkeleri belirlemiş: Onarım sırasında ortaya çıkması muhtemel izleri değerlendirebilmek için projenin ucu gelişmeye açık olmalı. Geri dönüşümü mümkün olan bir kalıcılık olmalı. Yapıya yapılacak ilaveler takılıp sökülebilmeli. Teknoloji ve gelecek bir arada tasarlanmalı ve fark edilmeli. Tasarlanan imalatlar kendilerini geri planda tutup yapının kendisini özellikle bu günkü durumunu öne çıkarmalı. Yaş imalat yerine kuru imalat yapılmalı. Endüstriyel malzeme kullanılmamalı.

Eklemeler mevcut yapı ve malzemeleriyle olumsuz bir kimyasal etkileşime girmemeli. Eski elemanlar ve yüzeyler eskimişliği ile aynen korunmalı. 1080 senede biriken enerji eskiyen yüzeylerde, elemanlarda duruyor. Yenilediğimiz zaman bu biriken (po-

zitif) enerjiyi yok ediyoruz. Yapıyı, yeni yapı gibi davranmaya zorluyoruz. Yaşanmışlığı yok sayamayız. Kağıt üzerindeki tasarımın hiçbir anlamı yoktur. Çünkü bir araçtır. Hayata geçtiği zaman anlam kazanır. Bu yüzden uygulama sonuçlanana kadar düşünmeye devam etmeliyiz. Uygulanabilir bir tasarım gerçekleştirmeliyiz.

Müdahale biçimleri

Restorasyon ön raporunda müdahale biçimleri şöyle anlatılmış; Yeni yapılacak veya tamamlanacak inceleme yapıları, yeni taş duvarlar, yeni taş malzeme ile projesine uygun tamamlanacak. Cepheelerde taş düşmesi görülen yerler aynı ebatta ince kesme taş ile yenilenecektir. Taşıyıcı özelliğini tamamen yitiren taşlar çürütülerek aynı taş cinsi ile kireç harcı kullanılarak ya da imitasyon tekniği ile kireç harcı ve özgün malzeme cinsi taş tozundan taş görüntüsü elde edilerek yenilenecektir. İmitasyon yapılan taşlarda strüktürel takviye yapılacaktır. Yeni yapılacak moloz taş duvarlar için, uygun ebatlarda seçilen yeni taş malzeme ile tamamlanıp duvar bölümlerinde tamamlanan bölümlerin

derzleri çıkıntı yapmaması esas alınacak. Derzler ters balık sırtı (iç bükey) biçimde uygulanacaktır.

Kutsal Haç Kilisesi'nin içinde kullanılacak sıva, kuru fresko uygulanacak yerlerde kireç sıva temiz nehir kumu ile hazırlanarak uygulanacaktır. Fresk tekniği kullanılmış bölgelerde ıslak kireçle hazırlanan kireç harcı kullanılacaktır. Jamatun'un içinde kullanılacak sıva, kireç sıvanın içine taraklanmış kesten katılarak hazırlanacaktır.

Kutsal Haç Kilisesi'nin döşemesinde, özgün döşeme kaplaması izleri bulunduğundan, döşemedeki mevcut tasların ebatlarına sadık kalınarak aynı cins yeni tabii taş kullanılarak döşeme tamamlanacaktır. Döşeme kaplamaları ile ilgili hiçbir iz olmayan mekanlar ise yeni tabii taş kullanılarak en sabit boy serbest döşeme tekniği ile kaplanacaktır. Mekanın uzun kenarına tasların boyu gelecek biçimde döşenecektir.

Çatıda bulunan özgün taş levhaların genişliği ile aynı fakat boyları farklı ebatta, yeni tabii taş levhalarla çatıların tamamında eksik olan yüzeyler tamamlanacaktır. Kireç harç ve moloz taş karışımı dolgu malzemesi ile çatı yüzeyleri kendi meyillerine uygun doldurularak düzeltilenecektir. Çatıdaki taş levhaların yapıyı taşıma harçlarının içine su tescit için sıvı katkı maddesi ve hafif beton kullanılmaktadır.

Restorasyon kriterleri

Bir dönemin izini yansıtmayan, sonradan yapılmış ekler, mimari bir özelliği olmayan ve plan şemasına uymayan ilaveler ve eklemeler kaldırılacaktır. Örneğin: geç döneme ait sivalar, kilisenin içerisinde doğu cephesindeki koyu yeşil boya veya döşemelere sonradan konulan taşlar kaldırılacaktır.

Malzemesi, yeri, detayı, ölçüsü ve özgün olduğu kesin bilinen elemanlar görsel veya yapısal farklılık

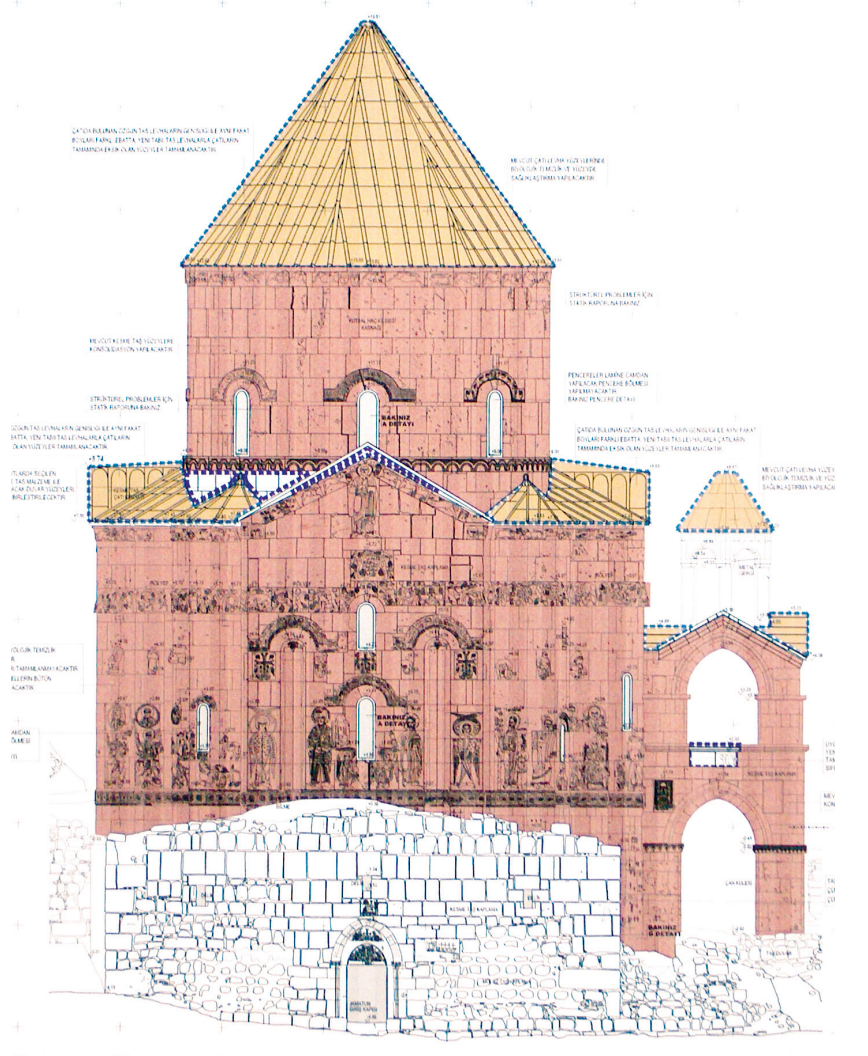
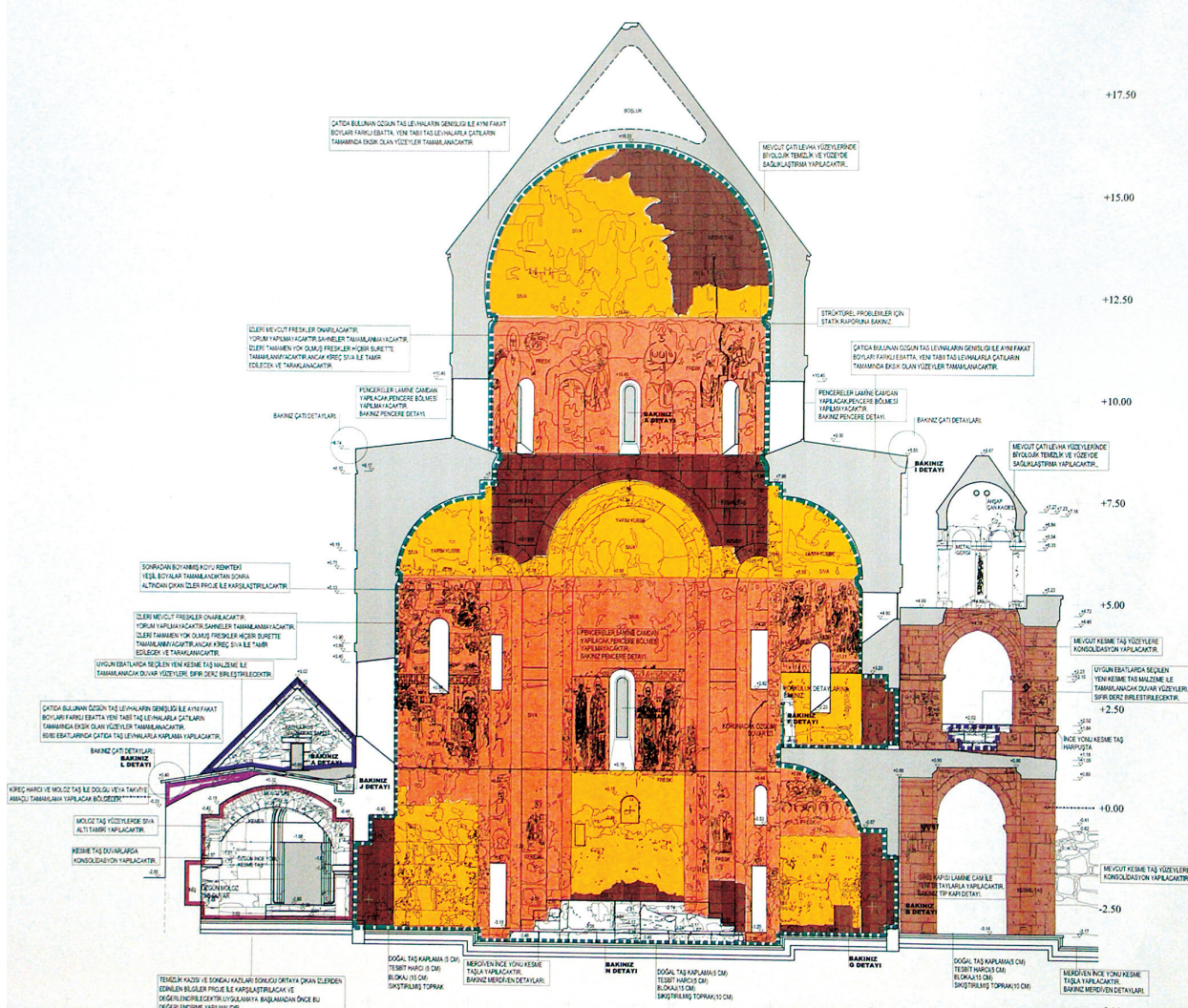
yapılarak tamamlanacaktır. Bunlar şöyle sıralanabilir: Kilisenin kubbesi onarılacaktır. Dökülmüş sıvalar tamamlanacaktır. Moloz taş duvarların derzleri onarılacak, kuzeydoğudaki şapel, Jamatun, güneydoğudaki şapel onarılacaktır. Kilisenin apsis kısmındaki merdivenler onarılacaktır. Kutsal Haç Kilisesinin döşeme kaplaması onarılacaktır. Farklılık yapılmasına şöyle örnekler verilebilir: Tabii taşta boyut farklılığı yapılması, granit ve mermerde fabrika kesimi malzeme kullanılması, yeni tuğla kullanılması endüstriyel ahşap kullanılması, harç sıvanın toz kireçle hazırlanmasıdır.

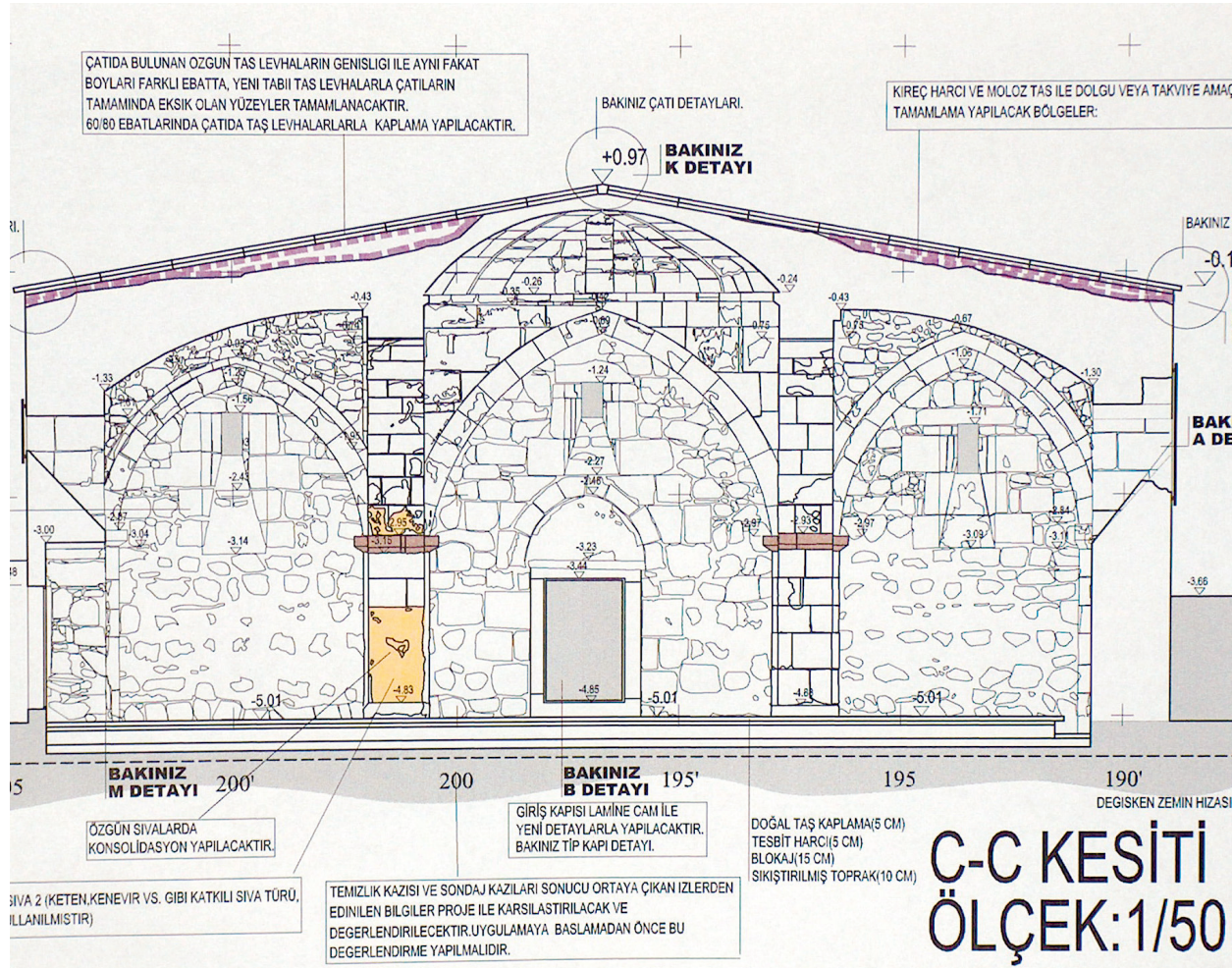
Yeri ve malzemesi bilinen fakat detayları, biçimi ve ölçüleri kısmen bilinen elemanlar bilindiği kadarıyla yeniden üretilecektir. Taş ve tuğla, aynı malzeme ile yeniden üretilerek tamamlanacaktır.

Varlığı bilinen fakat ölçüleriyle, formuyla, detaylarıyla ilgili bilgi eksikliği olan elemanlar ya da plan şeması gereği, fonksiyon gereği, mekanın özelliği gereği var olması gereken elemanlar tamamlanacaktır. Ancak günümüze ait malzeme kullanılacak, güncel detaylar kullanılacak, işlev ve mimari gereklilik dikkate alınacaktır.

Özgün elemanın sadece yeri bilinmiyor elemanın diğer hiçbir özelliği bilinmiyor ve elemanın kesin olarak yerine konulma ihtiyacı duyuluyorsa, eleman yeniden güncel malzemeyle üretilip geçmişe ait hiçbir imaj verilmeden yeniden üretilecek yerine konulacaktır. Katolikos Stephanus III. Şapeli'nin önündeki merdivenler buna örnektir.

Özgün elemanın sadece yerine ait izi biliniyor ve başka hiçbir bilgi edinilemiyorsa mimari gereklilik ve fonksiyon gereği tamamlanmasına gerek yoksa sadece izi muhafaza edilecektir.





Akdamar Kilisesi'nin geçmişi

Bölgede Hristiyan dönemine ait bilinen en eski eserdir. Van Gölü'nün güneyinde Gevaş'a beş km uzakta, kıyıdan ise dört kilometre açıktaki Akdamar adasının üzerindedir. Ulaşım kıyıdan teknelerle yapılmaktadır.

Abbassiler Perslerden bu bölgeyi alırlar ve eyalet valiliği şeklinde yönetirler. Abbasi Halifesi Muktedir 908 yılında Vaspurakan bölgesinden (Van Gölü'nün güneydoğu bölgesi) Ardżruni sülalesinden Gagik'e taç giydiren krallık unvanını verir. Kral Gagik'te Gevaş'ı başkent ilan eder.

Bu bölgede yapılmış en önemli kilise Akdamar Kilisesi'dir. Adayı krallığın en önemli merkezi yapar. Adada saraylardan, surlardan, bahçelerden söz edilmektedir.

Akdamar Kilisesi 915 – 921 tarihleri arasında Kral Gagik tarafından Mimar (Keşiş) Manuel'e yaptırılmıştır. Kral, bizzat kendisi de yapım sürecine dahil olur. Kilise, Kutsal Haç'a ithaf edilir. Bunu, giriş kapılarındaki haç figürlerinden anlıyoruz.

Daha sonra kilisenin çevresine ilaveler yapılır ve manastır kilisesine dönüşür. 19. ve 20. yy'a ait görsel malzemelerde özellikle güney yakasına yapılan ilaveler görülmektedir. Şu anda yalnızca kilise ve şapel ayakta kalmıştır. Manastır izlerine de rastlamaktayız.

Karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bilgilere göre: Akdamar Kilisesi'nin plan şeması Ermeni mimarisinde daha önce kullanılmıştır. Bu plan şeması daha erken bir örnek olan Kafkaslar'daki Vagharshapat'taki Hripsime Kilisesi'nde (MS. 618) kullanılmış ve "Hripsime Tipi" olarak adlandırılmıştır. Yedinci yüzyıldan olduğu tahmin edilen ve İran hududunda yer alan Yanal (Soradir) Kutsal Haç Kilisesi başka bir örnektir. Başka bir erken dönem örneği Erivan'daki Avan Kilisesidir. (MS. 557–574) Bu kilisenin dış görünüşleri Akdamar Kilisesine benzemekle birlikte figürlü rölyefleriyle Akdamar Kilisesi farklıdır.

Yazılı kaynaklardan ve yerinde yapılan inceleme sonucu Akdamar Kilisesi'ne çeşitli dönemlerde önemli sayılabileceğimiz ilavelerin yapıldığını görmekteyiz. İlk önce sadece Kutsal Haç Kilisesi'nin yapıldığını, yapım tekniği, kullanılan malzeme ve cephe-lerde bulunan figürlü rölyeflerden anlamak mümkündür. Kutsal Haç Kilisesi 915-921 tarihleri arasında yapılmıştır. İlerleyen dönemlerde kilisenin kuzeydoğu duvarına bitişik iki adet şapelin eklendiğini, kullanılan malzemenin, taşıyıcı sistemin farklılığından ve yerinde yapılan inceleme sonucu tespit edilen izlerden anlamak mümkündür. Katolikos Zacharias diye adlandırılan kuzeydeki şapel 1296-1336 yılları arasında tarihlenebilir.

Yerinde yapılan inceleme sonucu Katolikos Zacharias şapelinin girişindeki kapının dış cephe kaplamalarıyla aynı olduğu gözlenmiştir. Bunu Akdamar Kilisesi içinde ve aynı dönemde yapılmış diğer kiliselerdeki kapılarla yapılan karşılaştırmalı çalışma-

RESTORASYON ÖNCESİ



RESTORAYON SONRASI



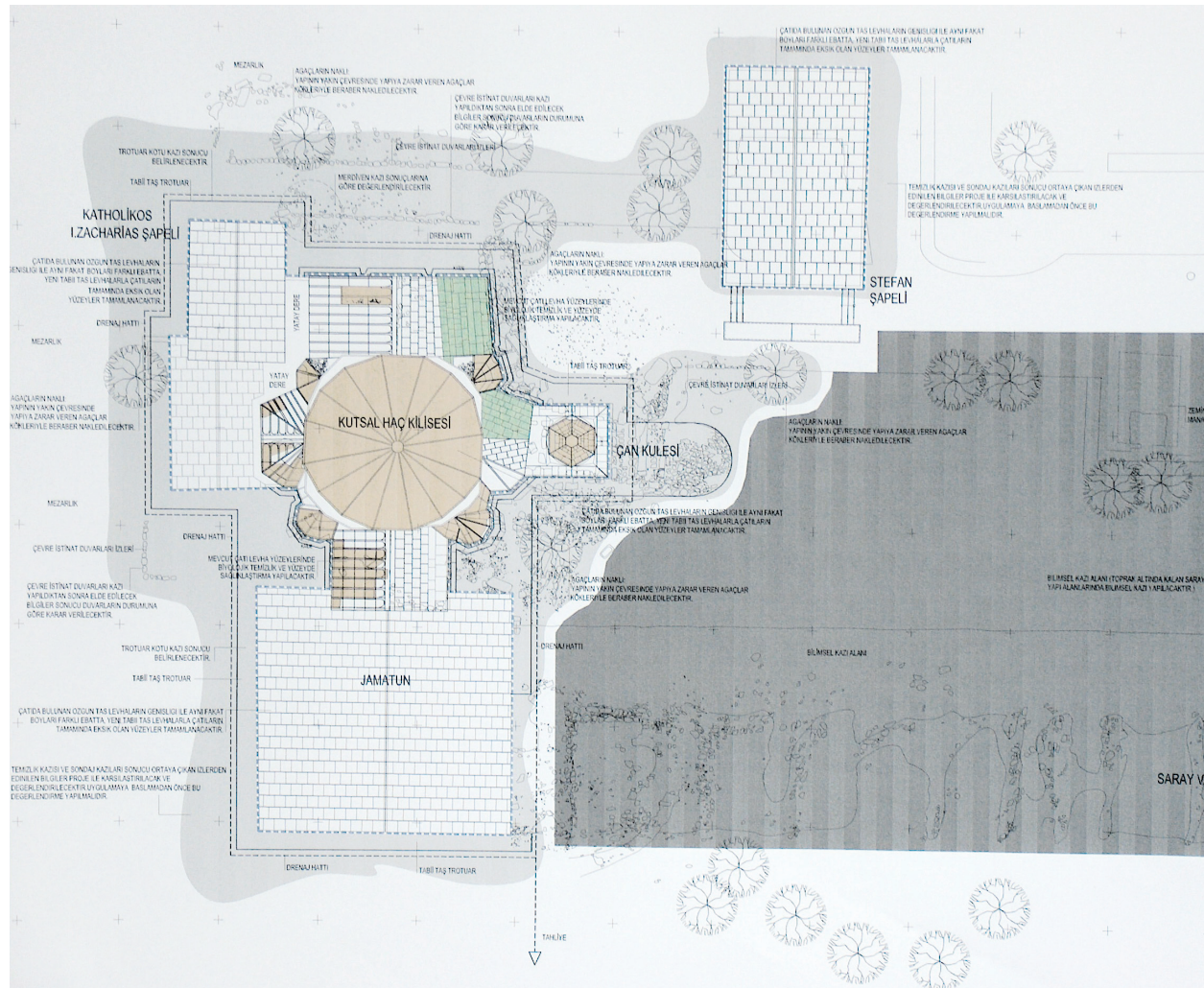
dan anlamamızı mümkündür. Bu durum bize önce Katolikos Zacharias Kilisesi'nin (1296–1336) yapıldığını daha sonrada batısına ayrı bir şapelin sonradan eklendiğini göstermektedir. Batıya yapılan bu eklemede 1296-1336 yılları arasında tarihlenebilir. Yapım tekniği ve kullanılan malzeme birbirlerine benzemektedir.

Akdamar Kilisesinin batı duvarına büyük bir jamatun ve güney duvarına da bir Çan Kulesi eklenmiştir. Katolikos Thomas'ın ilave ettiği jamatun 1763 yılında ve Çan Kulesi de 18. yy sonunda yapılmıştır. Ayrıca Kutsal Haç Kilisesi'nden on iki metre uzakta güneydoğuda Katolikos III. Stephanus Şapeli 1293 tarihinde eklenmiştir.

Doğu cephesinde asma figürlü kuşağın batı ucu değiştirilmiştir. Ayrıca güney cephesindeki kitabenin dördüncü taşının değiştirildiğini yazıların eksik kalmasından anlıyoruz. Ayrıca kubbenin 13.yy da Katolikos Stephanus III. tarafından onarıldığını ve tarihi belirlenemeyen bir dönemde

Akdamar Kilisesi'nin doğu haç kolu çatısının güney yüzeyi, güney haç kolu çatısının doğu yüzeyi ve batı haç kolu çatısının güney yüzeyi taş levhaları değiştirilerek yenilenmiştir. Özgün taş levhalar üzerinde hassas bir işçilikle yapılan, suyun akabileceği oluklar ve bini yerlerinde birbirine geçme yuvarlak detaylar, değiştirilen taş levhalarda yoktur. Değiştirilen taş levhalar düz plaka taşlar halindedir. Çatıda yerinde yapılan gözlem sonucunda, değiştirilerek yenilenen çatı yüzeylerini kullanılan taş levhalardaki detay farklılıklarından ve ebatlarından anlamak mümkündür.

Akdamar Kilisesinin güneyinde var olduğunu bildiğimiz saray yapılarının kalıntıları yerinde yapılan incelemede görülmektedir. Ancak bu bölümle ilgili çalışma yapabilmek için öncelikle bilimsel bir kazının yapılması gereklidir. Kazı sonucu elde edilecek izler ve yazılı kaynaklar ve dokümanlar değerlendirilerek bir sonuca varılabilir.



RESTORASYON ÖNCESİ



RESTORASYON SONRASI



RESTORASYON SONRASI

